CZU: 159.9.07 + 373.015.3-051 **DOI:** https://doi.org/10.5281/zenodo.7359675

ACTIVITATEA PSIHOLOGULUI CA OBIECT DE REPREZENTARE SOCIALĂ (câteva particularități din mediul educațional)

Olga GUȚU
Republica Moldova

Utilitatea serviciilor psihologice se argumentează prin acțiunile întreprinse de psihologul școlar în suportul oferit beneficiarilor săi. Existența echilibrului între serviciile psihologice oferite și asigurarea unui proces educațional complet creează premise pentru o dezvoltare armonioasă a personalității elevului. Imaginile create în jurul activității psihologului școlar formează percepții pozitive ori negative, constituind elementele unei reprezentări sociale, în centrul căreia se află obiectul social al reprezentării, și anume – psihologul școlar și serviciile psihologice oferite de acesta. Prin acest articol ne propunem să evidențiem particularitățile generale ale psihologului școlar ca obiect social de reprezentare, argumentând existența unui obiect social de reprezentare a psihologului școlar și a serviciilor psihologice din sistemul de învățământ prin raportarea acestuia la criteriile de referință.
Cuvinte-cheie: *obiect social, psiholog școlar, asistență psihologică, reprezentare socială.*

THE PSYCHOLOGIST'S ACTIVITY AS AN OBJECT OF SOCIAL REPRESENTATION *(some findings from the educational environment)*

The usefulness of psychological services is argued by the actions undertaken by the school psychologist in the support offered to its beneficiaries. The existence of balance between the offered psychological services and the provision of a complete educational process creates premises for a harmonious development of the student's personality. The images created around the activity of the school psychologist form positive or negative perceptions, constituting the elements of a social representation, at the centre of which is the social object of the representation, namely – the school psychologist and the psychological services offered by him. Through this article we aim to highlight the general particularities of the school psychologist as a social object of representation, arguing the existence of a social object of representation of the school psychologist and the psychological services in the education system by relating it to the reference criteria.
Keywords: *social subject, school psychologist, psychological assistance, social representation.*

Introducere

Epoca actuală a informatizării, a călătoriilor interplanetare, a interdependențelor culturale, economice sau de altă natură înaintează probleme cu care omenirea nu s-a confruntat niciodată în istoria sa. Obiectivată în cele trei ipostaze (formală, nonformală și informală), educația este chemată să formeze personalități ușor adaptabile la nou, creative și responsabile. Actualmente, asistăm la un proces interesant de reconceptualizare a sensurilor

educației, sensuri din punctul de vedere nu atât al pedagogiei, al societății, cât din perspectiva consumatorului de servicii educaționale, a celui ce se educă. Și dacă unul dintre sensurile moderne ale educației este sprijinirea personalității în procesele de autocunoaștere, autoacceptare, autoactualizare și autorealizare, atunci dezvoltarea serviciilor de asistență psihologică în sistemul educațional este astăzi o necesitate stringentă [1].

Asistența psihologică oferită în mediul educațional poate fi definită ca un sistem de acțiuni orientate spre crearea şi menținerea unui fundal psihologic favorabil copiilor şi adolescenților în procesul educațional pentru învățare eficientă şi creștere personală; ea presupune o abordare sistemică, complexă, multilaterală prin evaluare, informare, psihoprofilaxie, mediere, consiliere, pentru a favoriza incluziunea și adaptarea socială a beneficiarilor. Pe măsură ce această profesie devine tot mai proeminentă în societate, oamenii au început să înțeleagă mai bine utilitatea și necesitatea unor servicii de asistență psihologică calitativă în instituțiile de învățământ.

Activitatea profesională, în general, iar asistența psihologică, în mod particular, pot fi considerate obiect social susceptibil de a fi şi obiect de reprezentare, deoarece întrunesc toate condițiile unui astfel de obiect social. Serviciile psihologice se prezintă ca un obiect social polimorf ce se manifestă printr-o diversitate de cogniții, capabil de a genera noi semnificații şi reevaluări în contextul schimbărilor sociale actuale. Este perceput şi gândit într-un mod diferit: pe de o parte, asistența psihologică în sistemul de învățământ general este considerată necesară societății, dar, pe de altă parte, această activitate este în continuare prost plătită, neprestigioasă.

Obiect social, obiect de reprezentare: criterii de delimitare

Reprezentarea socială (RS), așa cum a fost definită de S.Moscovici [2], exprimă valorile, normele şi atitudinile unor grupuri sociale în legătură cu anumite obiecte sociale. D.Jodelet ne înfățișează schema de bază a RS, caracterizând-o ca o formăde cunoaştere practică ce leagă un subiect de un obiect: RS sunt întotdeauna reprezentări a ceva (obiectul), aparținând cuiva (subiectul). RS se află, cu obiectul ei, într-un raport de „simbolizare" (îi ţine locul) şi de „interpretare" (îi conferă semnificaţii). Aceste semnificaţii rezultă dintr-o activitate care facedin reprezentare o „construcţie" şi o „expresie" a subiectului. Acțiunea poate trimite fie la procesecognitive – subiectul este privit atunci dintr-un punct de vedere epistemic; fie la mecanisme intrapsihice (proiecţii, investiri, motivări, etc.) – subiectul fiind în acest caz privit dintr-un punct de vedere psihologic. Particularitatea studierii RS presupune integrarea în analiză a acestor procese de apartenenţă şi a participăriisociale sau culturale a subiectului. Este elementul central care le distinge de o perspectivă pur congnitivistă sau clinică. Pe de altă parte, analiza poate, de asemenea, să se

consacre activității unui grup sau colectivităţi sau să considere această activitate ca un efect al proceselor ideologice care îi traversează pe indivizi dintr-un contextînaltul [3].

Cercetările realizate de-a lungul timpului în domeniul RS pun în evidenţă multitudinea şi varietatea obiectelor care au fost considerate obiecte ale RS, începând cu RS a psihanalizei, teză dezvoltată de Moscovici în 1961, şi culminând cu cercetările contemporane cu referire la RS a crizei economice, a bolii mintale, a marilor capitale europene, a muncii etc. Studiul RS presupune, în primul rând, existenţa unor obiecte sociale care să permită cristalizarea şi dezvoltarea lor. Obiectele sociale potlua diverse forme: a unor grupuri sociale, a unor evenimente sociale/ politice, fenomene, categorii de persoane etc. Însă nu orice obiect social poate deveni obiect de reprezentare, acesta trebuie să se raporteze la oseriedecaracteristici. În una dintre lucrările sale, M.Curelaru [4] examinează diversitatea obiectelor de reprezentare care au constituit până în prezent problemă de cercetare în studiile privind RS.

În opinia unanimă a cercetătorilor, un obiect social trebuie să corespundă unor premise specifice pentru formare unei RS. S.Moscovici (1961/1976) consideră că RS nu face o ruptură între universul exterior și universul interior al individului, este vorba despre un proces de interiorizare, prin care individul reconstruiește realitatea, o încarcă cu semnificații, integrând-o în sistemul său cognitiv, valoric, a contextului său social și al ideologiei sale [*apud* 5]. Autorul considera că sunt două condiții optime pentru a dispersa informația: să aibă libertate și să permită accesul tuturor la aceasta.

Fenomenul presupune ca obiectul să provoace divergențe, opinii variate în grupuri sau indivizilor, apoi să producă o focalizare, atenuând proeminența celorlalte, iar o a treia trăsătură este presiunea la inferență ce presupune acumularea unui set de cunoștințe comune în raport cu obiectul. Pornind de la aceste rigori formulate de Moscovici, alți autori, precum Moliner [6], Flament și Roquette [7], au elaborat diverse criterii de validare a unui obiect social de reprezentare. Autorii consideră că înainte de a continua cu studiul asupra unei RS, este necesar să răspundem la câteva întrebări:

- poate fi apreciată TRS (teoria reprezentării sociale) în cazul respectiv?
- sunt capabile instrumentele metodologice să ofere rezultate concludente?
- permite obiectul permite formularea unei ipoteze pertinente?

Moliner [8] consideră că orice studiu al RS trebuie să întrunească cinci condiții pentru ca un obiect să producă, într-un grup anume, apariția unei RS, și anume: *polimorfismul obiectului, grupul social, identitate sau coeziune, dinamica socială* şi *absenţa ortodoxiei.*

Polimorfismul obiectului. De menționat de la început că orice RS este reprezentarea a ceva, a unui obiect. Obiectul ar trebui să dispună de mai multe

puncte de vedere, dediversitate în câmpul social. Reprezentarea la nivelul grupurilor ar trebui să capete conotaţii particulare, coloraturi specifice, explicate prin particularităţi ale populaţiei şi ale mediului în care se formează aceasta. Diversitatea obiectului a fost numită de Moliner polimorfism în reprezentare.

Grupul social. Reprezentările sunt construite, dezvoltate şi purtate de grupurile sociale. Cercetarea trebuie să surprindă legătura care există între un grup social şi obiectul reprezentării.

Identitate şi coeziune. Reprezentările sunt elaborate în raport cu anumite mize sociale,în careesenţiale sunt cele legate de identitatea şi coeziunea grupului. Moliner arată că fiecare individ îşi defineşteidentitatea în raport cu RS ale grupului propriu. Din perspectiva coeziunii, s-ar putea spune că membrii unuigrup dezvoltă despre obiect un discurs consensual care asigură unitatea colectivă. Efectul coeziv este mai evident când grupul se confruntă cu o ameninţare externă, cu un obiect nou.

Dinamica socială. RS se dezvoltă în cadrul interacţiunilor dintre grupuri. Ele sunt integrate unor dinamici complexe, în care sunt disputate resursele materiale sau sociale ale unor grupuri. Aşadar, reprezentările se elaborează în raport cu alte instanţe sociale, cu alţii aflaţi în interacţiune, printr-un contact real sau imaginar. Astfel, RS este reprezentarea a ceva, produsă de către cineva şi această producere se face în raport cu altcineva. Prin urmare, dacă nu există un „Altul social" la care grupul să se raporteze, reprezentarea nu ar avea sens, ea nici nu ar exista.

Absența ortodoxiei. Într-un sistem ortodox grupul se supune unor instanțe reglatoare, de control. Cunoașterea nu este elaborată colectiv, deoarece instanța reglatoare controlează difuzia informației, asigurând constanța şi coerența acesteia. RS nu sunt supuse instanțelor elaborate social cu scopul declarat de a exercita atribuții de reglare şi control. Astfel de instanțe ar fi sistemul științific (organisme ca universitatea, comunitatea științifică, consilii şi colegii de avizare sau disciplină etc.) sau ideologia (instituția politică a propagandei).

Psihologul școlar și serviciile psihologice în mediul educațional ca obiect de reprezentare

A.Neculau [9] subliniază că indivizii reconstruiesc obiectul social, îl reevaluează şi, astfel, obiectul există doar prin semnificația oferită de indivizi. Deci, reprezentarea este socială pentru că indivizii, intrând în contact cu realitatea, o reconstituie o reevaluează şi o integrează în sistemul de valori, al organizării cognitive și într-un context ideologic. Prin urmare, subiectul nu procesează doar propria experienţă, ci şi RS furnizată de grupul de apartenenţă. Pe de altă parte, reprezentarea se elaborează în raport cu alte instanţe sociale aflate în interacţiune cu grupul respectiv printr-un contact real sau imaginar.

Deci, RS este reprezentare a ceva produs de către cineva, iar această producere se face în raport cu altcineva.

Din aceste considerente, P. Moliner [10] propune cinci întrebări pentru definirea obiectului de reprezentare: *ce obiecte, pentru ce grupuri, cu ce scopuri, în raport cu cine* şi *reprezentare sau ideologie?* În acest context, luând în considerare întrebările sugerate de autor, ne întrebăm: *poate fi considerată activitatea psihologului școlar un obiect de reprezentare?*

În încercarea de a răspunde la întrebările propuse de P.Moliner, am încercat să articulăm obiectul nostru de reprezentare la întrebările evidențiate mai sus. Constatăm că în instituțiile de învățământ general psihologul școlar este un obiect social polimorf, care se manifestă printr-o diversitate de cogniții, capabil de a genera noi semnificații şi reevaluări în contextul schimbărilor societale actuale. Asistența psihologică oferită de psihologul școlar este un obiect social perceput şi gândit într-un mod diferit: pe de o parte necesară beneficiarilor, pe de altă parte, predomină stereotipurile și prejudecățile despre activitatea propriu-zisă, solicitarea serviciilor psihologice sunt privite prin prismă denigratoare, asociindu-se de cele mai multe ori cu bolile mintale.

Deși asistența psihologică în școli devine tot mai necesară, utilă și solicitată, nu comportă respectul asociat cu profesia în sine, cea de a ajuta societății. În același timp, acest obiect social are o miză importantă în definirea identității profesionale a psihologului școlar din instituțiile de învățământ, iar RS a acestuia își are începuturile în dinamicele interacțiuni atât intragrupale (colegii de muncă – cadrele didactice, psihologii școlari din cadrul altor instituții), cât şi cu alte grupuri sociale (elevi, părinți, manageri de instituție). Pe de altă parte, RS a psihologului școlar s-a conturat şi cristalizat în corespundere cu schimbările sociale survenite, pe măsură ce a apărut necesitatea reformelor educaționale cu scopul de a îmbunătăți calitatea procesului instructiv-educativ prin aducerea serviciilor psihologice în ecuația succesului școlar și dezvoltarea armonioasă a personalității elevului.

Contextul social pentru RS a psihologului școlar este caracterizat de absența ortodoxiei. Într-un sistem ortodox [11], grupul se supune unor instanțe reglatoare, de control, iar RS nu sunt elaborate colectiv, deoarece instanța reglatoare controlează dispersarea informației. Astfel de instanțe ar fi diverse organizații care au ca scop gestionarea și monitorizarea funcționării corecte a asistenței psihopedagogice oferite beneficiarilor, organisme ca MECC, CRAP și SAP, comunitatea științifică, consilii şi colegii de avizare sau disciplină etc.

RS se caracterizează prin două dimensiuni: *conținutul* (informațiile cu referite la obiectul studiat) şi *structura internă* (felul în care sunt organizate aceste informații în nucleul central şi sistemul periferic al unei reprezentări). Așa cum am menționat, considerăm că în contextul actual semnificațiile atribuite

asistenței psihologice prestate în instituțiile de învățământ general ar putea să suporte anumite schimbări, atât la cei care exercită această profesie/ activitate, cât şi la alte grupuri sociale.

Aceste semnificații ar putea să comporte conotații nu tocmai pozitive, trecând de la o imagine valorizată la început la una mai puțin valorizată în prezent. În afară de aceasta, așa cum precizează A.Gillespie [12], RS sunt reflexive, iar conținutul unei RS include și reprezentarea alternativă, urmând să se identifice cu reprezentarea alternativă a asistenței psihologice din perspectiva beneficiarilor, care presupun percepțiile privind reprezentarea pe care ar avea-o alte categorii sociale, și anume: RS a psihologului școlar din perspectiva elevilor, RS a psihologului școlar din punctul de vedere al cadrelor didactice, RS a asistenței psihologice în viziunea părinților și RS a asistenței psihologice din perspectiva managerilor instituțiilor de profil general din țară.

Obiectele sociale „sensibile" integrează în câmpul reprezentațional cogniții şi credințe susceptibile de a pune în discuție valorile morale sau normele sociale valorizate sau dezirabile [13]. Gradul sensibil al acestui obiect de reprezentare (RS a asistenței psihologice) ar putea fi generat de învinuirile de corupție, rezultatele mai slabe ale elevilor pe parcursul anilor de studii, statutul socioeconomic al profesiei etc. [14].

Devine esențială conștientizarea importanței asistenței psihologice încă de timpuriu în dezvoltarea personalității. Cunoașterea RS este indispensabilă, dacă vrem să înțelegem comportamentele și practicile sociale, întrucât ele sunt ghidurile acțiunii, orientează relațiile, comunicările și practicile sociale. Astfel, putem spune că problema reprezentărilor sociale este destul de actuală și rămâne deschisă pentru cercetări ulterioare în domeniu.

Concluzii

Generalizând, putem spune că activitatea unui psiholog școlar poate fi considerată obiect social susceptibil de a fi şi obiect de reprezentare, deoarece întrunește toate condițiile unui astfel de obiect social. Activitatea realizată în îndeplinirea funcției este un obiect social polimorf, care se manifestă printr-o diversitate de cogniții, capabil de a genera noi semnificații şi reevaluări în contextul schimbărilor sociale actuale, are o miză importantă în definirea identității profesionale a psihologilor școlari, iar reprezentările sociale ale acestora își au începuturile în dinamicele interacțiuni atât intragrupale (colegii de muncă), cât şi cu alte grupuri sociale (elevi, părinți, alte categorii profesionale). În plus, RS a psihologului școlar se modifică în corespundere cu schimbările sociale şi reformele educaționale. Activitatea psihologului din instituțiile de învățământ general este o activitate de suport complexă şi sistematică.

Referințe bibliografice:

1. BOLBOCEANU, A. Sensuri actuale ale educației și dezvoltarea serviciilor de asistență psihologică. În: *Univers pedagogic. Seria Psihologia pedagogică,* 2014, p.42-50.
2. MOSCOVICI, S. Fenomenul reprezentărilor sociale. În: A.Neculau (coord.). *Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social.* Iaşi: Polirom, 1997, p.15-75.
3. JODELET, D. Reprezentările sociale, un domeniu în expansiune. În: A.Neculau (coord.) *Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social*. Iași: Polirom, 1997, p.86-106.
4. CURELARU, M. *Reprezentări sociale* (prefață de A.Neculau). Ediția a II-a, revăzută. Iaşi: Polirom, 2006, p.88-124.
5. MOSCOVICI, S. 1961/1976 *apud* CURELARU, M. *Op. cit.*
6. MOLINER, P. Cinci întrebări în legătură cu reprezentările sociale. În: A.Neculau (coord.) *Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social*. Iași: Polirom, 1997, p.145-154.
7. FLAMENT, C., ROUQUETTE, M.-L., 2003 *apud* CURELARU, M. *Op. cit*.
8. MOLINER, P. *Op. cit.*
9. NECULAU,A. *Manual de psihologie socială*. Iaşi: Polirom, 2004, p.295-305.
10. MOLINER, P. *Op. cit.*
11. DECONCHY *apud* CURELARU, M. *Op. cit*.
12. GILLSEPIE, A., 2008 *apud* COJOCARU, N. *Obiecte sensibile, reprezentări polemice și relații intergrupuri. Conceptualizări teoretico-metodologice și ilustrări empirice.* Chișinău: PrimexCom, 2018.
13. DESCHAMPS, J.-CL., GUIMELLI, Ch. Reprezentări sociale ale ţiganilor în Franţa. În: L.IACOB, D.SALĂVĂSTRU (coord.). *Psihologia socială şi Noua Europă.* Iaşi: Polirom, 2005, p.162-175.
14. POPESCU, M. *Reprezentarea socială a muncii la cadrele didactice din învățământul primar:* Teză de doctor. 2016. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă".

Date despre autor:
Olga GUȚU, doctorandă, Școala Doctorală Științe Sociale și ale Educației; asistent universitar, Departamentul Psihologie, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
E-mail: olga.gutu@usm.md
ORCID: 0000-0002-0658-3388

Notă: Lucrarea a fost elaborată în cadrul Programului de Stat (2020-2023) *„Bazele teoretice și metodologice ale asigurării activității psihologice în sistemul de învățământ general din perspectiva abordărilor societale contemporane"*, cifrul: 20.80009.1606.10.